

על המהדורה החדשה של ספר 'משפטי שבועות' לרב האיי גאון*

השמועה על מהדורה חדשה של הספר 'משפטי שבועות' שיצאה לאור, התפשטה בקרב הלומדים העוסקים בתורתו של רב האיי, ורבתה השמחה בבית המדרש. מדובר במהדורה הכוללת את הטקסט הערבי, תרגום עברי קדום, מבוא, הערות ונספחים, והיא יצאה לאור על ידי אנשי אקדמיה מומחים שמלאכתם בכך, כפי שראוי לספר כה חשוב ללומדי התורה. רכשתי את הספר, והתכוונתי לעבור על המקומות שנשארו אצלי פתוחים בבירור שיטת רב האיי, בסוגיות החמורות של שבועות ובבא מציעא; אך כאשר התחלתי לעיין בספר המהודר והחשוב הזה, חיכתה לי אכזבה מסוימת.

כלפי מה הדברים אמורים? במקום שעולם התורה יתברך בספר 'משפטי שבועות' מתורגם מתוך הטקסט הערבי המושלם ביותר, עם ציונים לכלל ספרי הגאונים בנושאים המדוברים – קבלנו משהו אחר, חלקי, לא מושלם: מהדורה ביקורתית של הטקסט הערבי ללא תרגום לעברית, וכן ההדרה מדעית של החומר על 'משפטי שבועות' שנותר בעיזבונו של פרופ' שרגא אברמסון ז"ל.

מבלי להמעיט בערכן של הערותיו החשובות והמלומדות של אברמסון, הן לא היו אמורות להיות המטרה של המהדורה; אברמסון לא סיים את מלאכתו, ואין בהערותיו התייחסות לכלל דברי הגאון. נכון שהערותיו, מחמת ראשוניותן וחשיבותן, ראויות היו שתיכללנה בשמו בין הערותיו של כל מי שהיה לוקח על עצמו לההדיר את הספר, וכך היה שמו של פרופ' אברמסון ז"ל מונצח לדורות בקרב לומדי התורה גם בספר זה; אך אין טעם במהדורה שעיקר תכליתה הוא עריכה מדעית של הערותיו של אברמסון. זו היא הסיבה העיקרית לכך שההדרה של הספר החשוב הזה לא נעשתה בשלמות הראויה.

אציג תחילה בראשי פרקים את ביקורתי על מהדורה זו, ובהמשך אתייחס באופן נקודתי למקומות בעייתיים בהם נתקלתי.

1. הטקסט הערבי הודפס במקביל לנוסח התרגום הקדום (ועמוד ימין בערבית ועמוד שמאל בעברית), כאשר אין כל מחויבות שהם מתאימים זה לזה, וגם אין התייחסות בהערות לשינויים ביניהם.

* רב האיי בן שרירא גאון, ספר משפטי שבועות, המקור הערבי ותרגום עברי מימי הביניים, בצירוף מבוא, הערות ונספחים מאת שרגא בהר"ר קלמן אברמסון ז"ל. הביאו לדפוס ירחמיאל ברודי ודוד סקליר. הוצאת מכון בן צבי והאוניברסיטה העברית, ירושלים תשע"ב.

2. לא רשום בשום מקום, לא בהקדמה ולא בכל מקום אחר, מהיכן נלקח נוסח התרגום; רשום רק שזהו תרגום עתיק מכתב יד אוקספורד ללא ציון מספרו, ולא הוקדשו אפילו מילים ספורות על המתרגם, דרך תרגומו, היחס בין מתרגם זה לאחרים וכדומה. במבוא נמצאת רק רשימה לא מסודרת של הערות על עניינים שונים הקשורים לתרגומים ולמתרגמים.
 3. בהערות יש לעיתים התייחסות לנוסח הערבי של הספר, אך לא תמיד מתאימות ההערות לנוסח הערבי המודפס על אתר.
 4. חסרות הערות למדניות; ניכר שהספר לא עבר תחת ידיהם של תלמידי חכמים השטים בים התלמוד בסוגיות שהספר דן בהם.
 5. לא נערכו מפתחות לספר! "ולא תהא כוהנת כפונדקית" – אין לך היום כמעט אף ספר שנדפס ללא מפתח, כדי להקל על הלומד ועל המחפש למצוא בו את מבוקשו; כמה חבל שלא נערך מפתח לספר חשוב זה.
- אולם נראה שהשגה מקורה בגישה של המביאים לדפוס עוד בשלב תכנון הספר. כפי שמספר פרופ' ברודי, הוא קיבל על עצמו בטובו לטפל בעיזבונו של פרופ' אברמסון, וזו הייתה ראשית לידת ספר זה. נראה שפרופ' ברודי לא התכווין להוציא לאור מהדורה מתוקנת של 'משפטי שבועות', אלא את עבודת רבו פרופ' אברמסון ז"ל. הוא אפילו שקל לעשות שימוש רק בקטעי הערבית שהיו לפני אברמסון, וכך היה מצליח להוציא באופן מושלם את עיזבונו; אך בהתייעצות עם תלמידיו האחרים של אברמסון החליט פרופ' ברודי לתת לד"ר דוד סקליר להציג תמונה מושלמת של הקטעים בערבית, גם אלו שלא עמדו לפני אברמסון. ככל הנראה לא ניתן משקל מספיק לההדרה מתוקנת של הספר עצמו, מעבר לפן האישי החשוב של הנגשת מלאכתו של אברמסון ללומדי 'משפטי שבועות'.
- וזאת למודעי, כי לא באתי לבקר את העורך החשוב, שהוא חוקר מומחה ונאמן במלאכתו, שביקש לעשות חסד עם המתים ועם החיים. באתי ראשית-כל לבקר את תוצאות השיטה שהציב העורך לעצמו, ושנית – להצביע על הרעותא הקיימת בהדפסת ספרי גאוניים שלא מנקודת המבט של יושבי בית המדרש פנימה.

תוך כדי לימוד בספר שמתו לב, שאף שהעורכים העמידו את התרגום מול המקור, בעצם אין כאן אלא שני חיבורים נפרדים: בצד ימין של הספר נמצאת מהדורה ביקורתית של הספר 'כתאב אלאימאן', שמו של החיבור משפטי שבועות במקור הערבי, ובו כל הקטעים מהספר שנמצאו ונאספו בעמל רב, והוגהו ונערכו בדקדוק על ידי ד"ר דוד סקליר. ובצד שמאל נמצא תרגום עתיק של ספר משפטי שבועות שהיה צפון שנים רבות בכתב יד¹ עם הערות תוכן של אברמסון, אלא שתרגום זה אינו משקף תמיד את נוסח המקור המופיע בצד ימין!

1 ולמעשה כבר נדפס בבני ברק תשס"ב על ידי הרב דוב דומב.

עוד שמתי לב, שהערותיו של אברמסון כוללות גם תיקוני נוסח על פי הקטעים בערבית שהיו ידועים לו, אולם ללומד בספר אין אפשרות לדעת אלו מהקטעים (המודפסים בצד ימין) היו ידועים לאברמסון ואלו לא. נוסף על כך, המעיין בנוסח העברי (משמאל) אינו יכול לדעת עד כמה תואם תרגום זה את המקור, כך שכל העבודה הכבירה שהושקעה באסיפת קטעי הספר בערבית מועילה ליודעי ערבית בלבד, והלומד המצוי אין לו אפילו מושג אם ומה חסר לו. גם העורך בהערותיו מתעלם מהקורא שאינו יודע ערבית; לדוגמא, במבוא עמוד כב כותב אברמסון: "לצערי אין לי המקור הערבי למקום זה", כלומר הוא מביע את צערו על כך שחסרונו של המקור הערבי מונע ממנו לוודא עם מי הצדק, האם עם הנוסח הנדפס או עם התרגום שבכתב יד אוקספורד. והנה בהערה 29 מעיר העורך: "[ראה כעת להלן עמ' 74]", כלומר שבספר לפנינו נמצא המקור הערבי שלא היה לפני אברמסון – אבל מה כתוב בו יודע רק ליודעי חן הבקיאים בשפה הערבית.

ועוד, הערותיו של אברמסון המתייחסות למקור הערבי הושארו בפנים, גם כשדבריו אינם מתאימים למקור הערבי המצוי בידינו כיום. לדוגמא, בעמוד 77 הערה 1 כותב אברמסון: "בתרגום כאן נשמט הרבה, ומבואר ב א". איני מבין ערבית, אולם לפי כמות החומר הנדפס במקור הערבי בצד ימין נראה לי שאין כאן אלא השערה שהופרכה. ראה גם הערה 2 שם: "מתחיל המקור הערבי", בו בזמן שבצד ימין נמצא המקור הערבי גם לפני הערה זו.

העובדה שדבריו של אברמסון הובאו לדפוס ללא עריכה שלמה, ניכרת לאורך כל הספר.

לדוגמא: בעמוד 109 הערה 9 כותב אברמסון: "כך אף במקור, אלא שהדברים משובשים במקור, והמתרגם כאן תירגם על פי הנוסח המשובש, וצריך לומר כפי תרגום א, הפיסקא שפזרתי". על כך כותב העורך: "הכוונה כנראה למילים 'לפי שהאומר לא שכרתי כאומר לא פרעתי דמי'". נכון שמילים אלו חסרות בנוסח שלפנינו, אולם עיקר השיבוש הוא בחילוף סדר הפיסקאות שם, והמשפט "ואם לא נתברר חלה השבועה על המבקש להפטר כשאר הדינים" צריך לבוא אחרי "כאומר לא לזית".

בעמוד 123 הערה 12 כותב אברמסון: "נשמט כאן משפט על ידי הדומות, וצ"ל לפי מ: אבל אם היו החבלות במקום שלא ייתכן שירמה בו". אבל הלומד רואה לפניו בפנים משפט בנוסח: "אבל אם היתה החבלה ההיא במקום שהנחבל אינו יכול לחבול בעצמו", ולא מבין על איזה השמטה מדובר.

כמו כן שמתי לב שלא הושלמו מקורות במקומות בהם הם נדרשים. לדוגמא: במבוא עמוד כז כותב אברמסון: "בעל תוספות רי"ד מביא ציטט גדול מן מ"ש [=משפטי שבועות] וקוראו מ"ש, והתרגום הוא כתרגום הנדפס". ובהערה 41 כותב העורך: "[לא מצאתי את המקום הנרמז כאן]". בחיפוש פשוט ב'אוצר החכמה' בתוך

ספרי רי"ד מצאתי את פסקי הרי"ד על מסכת שבועות עמוד פז, שם הוא מצטט מהנוסח הנדפס ואינני יודע אם אברמסון התכוון לציטוט זה דווקא, יתכן שיש עוד כהנה וכהנה).

כך גם בעמוד 119 הערה 4, אברמסון כותב שבמקור הערבי לספר המקח והממכר שער מ כתוב "חונא", והעורך כותב: "לא זיהיתי את הקטע שאליו התכוון המחבר". המחפש באתר של פרידברג את שער מ מספר המקח ימצא את מבוקשו ב-oxf. Heb d.58/73b, ואכן גירסת רב האי שם "חונא" כפי שאברמסון מצטט. בעמוד 137 הערה 2 אברמסון מפנה לליקוטים מהגר"א שבסוף משניות זרעים דפוס ראם, והעורך כותב: "לא מצאתי את המקום הנרמז". אך הוא בסוף ספר 'שנות אליהו' - ליקוטים מהגר"א, בקטע הראשון. בעמוד 197 נמצא קטע שלם שנפל לתוך הערה 1 בעניין מסור, שאינו שייך למקום זה כלל.

ונקודה חשובה: אין בספר מקראה לקיצורים שבהערות, ועל הקורא לפענח בעצמו משפט כמו: "וכן מו א". אחרי העיון בכמה קטעים בספר כנראה יגלה הלומד בעצמו ש-"מ" הוא קיצור התיבה 'מקור', כלומר הנוסח הערבי, ו-"א" הוא סימון לתרגום הישן, כלומר לנוסח המצוי בדפוסים; אך למה להטריח?

ועתה באתי על דברי תורה: נדמה לי שהיה ראוי לשתף בהבאת ספר כזה לדפוס תלמידי חכמים המשקיעים את כל זמנם ומרצם בתוכן הדברים, עם כל ההערכה לידיעותיהם וחוכמתם של אנשי האקדמיה. לדוגמא, העורך כותב שאברמסון לא ציין את מקומה של כל הערה ועליו היה לשער את מיקומה על פי תוכנה, והוא מוסיף ואומר שבמקומות מעטים השמיט את ההערה משום שלא ידע היכן לשייך אותה. האם קשה לשער שתלמיד חכם הבקי בסוגיות הנזכרות היה מצליח לזהות את מיקומן של לפחות חלק מן ההערות שנשמטו?

אאריך מעט בדוגמא אחת, שיש בה כדי ללמד על הכלל:

בעמוד 199 של הספר, על דברי רב האי גאון שמי שהוחזק כפרן לאותה שבועה הדין הוא שכנגדו נשבע ונוטל, מעיר אברמסון: "הגאון פסק כאן שאף בהוחזק כפרן שכנגדו נשבע ונוטל, אבל לא הזכיר אם שבועה כעין של תורה או שבועת היסת". אברמסון גם מציין לתשובת הרי"ף, שם כותב השואל שרב האי גאון כתב בספר שבועות שהוא נשבע כעין של תורה, ואחר כך חזר בו בתשובה וכתב שאינו נשבע אלא היסת. עוד הוא מציין, שדעה זו של רב האי שהתובע נשבע כעין של תורה היא דעת רס"ג המובאת בבעל המאור, ושרב האי גאון נמשך בתחילה אחרי דבריו עד שחזר בו. לפי דעתו של אברמסון הנוסח שלפנינו במשפטי שבועות תוקן אחרי חזרתו, ולכן לא הזכיר רה"ג שהשבועה היא כעין של תורה. עוד מציין אברמסון הערה חשובה, שבכתב יד א נמצאת הערה שנוספה בחיי המחבר: "חזר בו הגאון (נ"נו) [נ"ט] ר"ח (נט'ריה רח'מנא) ואמר אינו חייב אלא אותה השבועה שכפר בה". וכך כותב

אברמסון: "והערה זו מסותמת היא, ובוודאי יש כאן איזו השמטה, כי מה פירושה?". העורך מציין בהערה, שבפתק נפרד רשם אברמסון שתשובה בעניין הוחזק כפרן מצויה בשערי צדק ד, ה, ס' ח.

ראשית אשתדל לעשות סדר בדברים: דברי רס"ג שמי שהוחזק כפרן שכנגדו נשבע ונוטל נאמרו על מי שהוחזק כפרן בטענת ממון, ולא על מי שהוחזק כפרן בטענה של שבועה², וכך גם הדיון אצל הראשונים בדברי רס"ג הוא על אודות הוחזק כפרן בטענת ממון. ולכן הערה זו ולמעט הציון להוספה שבשולי הגליון שהיא מתייחסת למי שהוחזק כפרן בשבועה) מקומה לעיל עמ' 197 שורה 9, שם כותב רב האי את דינו של מי שהוחזק כפרן בטענת ממון.

וכעת לתוכן ההערה עצמה. השאלה אם כנגדו נשבע כעין של תורה, או לא, תלויה בהבנות שונות באשר לזכותו לגבות את הממון. אם נאמר שמאחר שאיבד הנתבע את נאמנותו על ידי הוחזק כפרן, פונים אל התובע שיוכיח את צדקת טענתו בשבועה ויזכה, אזי ודאי צריך הנתבע לשבועה גמורה כעין של תורה, ככל הנשבעים ונוטלים ששבועתם כעין של תורה; זו היא דעת רס"ג. אבל אם נאמר שמעת שהוחזק הנתבע כפרן בטלו טענותיו והוכרע הדין לזכות התובע, אזי אין התובע זקוק שוב לא להוכחה ולא לשבועה כעין של תורה שתשמש הוכחה; זו היא דעת הראשונים החולקים על רס"ג.

רב האי גאון חזר בו בתשובה מדברי רס"ג, והסכים לדעת הסוברים שאין התובע צריך שבועה כעין של תורה. אלא שהוסיף רב האי שאחרי שהוא פורע לו רשאי הנתבע לחזור ולתובעו בבית דין בטענה שחייב אתה לי מנה כי פרעתיד פעמיים, וחוזר התובע, שהפך בינתיים לנתבע, ומתחייב שבועת היסת ככל נתבע רגיל, שהרי הדיון הראשון לא הוכרע מכח עדים או ראיה. וגם על פסקו זה חלק הר"ף, והוא פוטר אותו משבועה לגמרי.

כמובן שדיון זה שייך רק לגבי מי שהוחזק כפרן בטענת ממון; מי שהוחזק כפרן בשבועה, ובית דין חייבו אותו להישבע פעם נוספת - אין לו מה לתבוע את התובע, ואין כאן מקום להיסת כלל. ומה שחייב רב האי (ב'משפטי שבועות') שבועה לתובע גם בהוחזק כפרן לאותה שבועה הוא מפני שדבריו הם קודם חזרתו (וכפי שכתב השואל בתשובת הר"ף), ושבועה זו כעין של תורה היא. אם כן אפוא, לא די שמיקום ההערה מוטעה, אלא שהמובא בה מרב האי סותר את גוף ההערה.

נחזור להערה הכתובה בגליון א, שהגאון חזר בו ואמר שאינו חייב אלא אותה שבועה שכפר בה. פירושה פשוט בהחלט ומתאים לדברי כל הראשונים, שכמו שמי שהוחזק כפרן בממון אינו נאמן לומר פרעתי והוא חייב לשלם, כך מי שהוחזק כפרן לשבועה אינו נאמן לומר נשבעתי, ובית דין מחייבים אותו להישבע שוב אותה שבועה³.

2 הבה"ג הוא זה שכתב שמי שהוחזק כפרן בשבועה שכנגדו נשבע ונוטל.
3 ומכאן הוציא רבנו חננאל את דינו שבויכוח בין בעלי דינים אם כבר נשבע הנתבע או לא,

וכעת לענייננו. בתוך ההערה כותב העורך: "עייין עוד במבוא עמוד מה פירוט הדעות בעניין זה". ושם בהערה 84 מובאת הערה של אברמסון שנרשמה בפתק נפרד, שבה הוא מציין לספר הנר על מסכת בבא מציעא שבו מובאים דבריו של רב האי גאון בספר משפטי שבועות, כולל התשובה שבה הוא חזר בו. תוכן התשובה אינו מובא בהערה שם, אולם התשובה נדפסה עתה באוצר הגאונים החדש על בבא מציעא שיצא לאור על ידי פרופ' ברודי עצמו. וזה לשונה (עמ' 57-58): ולה איצא בעץ אגובתה [=ולו (רב האי) גם כן באחת מתשובותיו], מי שנתחייב שבועה בבית דין ואמר נשבעתי, ועדים מעידים אותו שלא נשבע, הוחזק כפרן לאותה שבועה, ומחייבין אותו שבועה [וכו']. ולה איצא [=ולו גם כן], מי שהוחזק כפרן לאותו ממון ממון הוא דמתחייב, מי שהוחזק כפרן לאותה שבועה הוא דמתחייב. עד כאן. אין ספק שאחרי שאברמסון ראה תשובה זו של רב האי הוא התכוין לשנות את תוכן ההערה בספר, וזוהי משמעות הדברים שבפתק⁴.

על גב כריכת הספר נכתב: "ספר זה מביא בפני הקורא מחקר ששקד עליו [=אברמסון] במשך עשרות שנים". הידע שלנו בדברי רה"ג השתפר מאוד במשך השנים האלו; ישנן הערות שתוכנן מעיד עליהן שהן אכן נכתבו לפני עשרות שנים, והיה צורך לערוך אותן מחדש לאחר שבימינו כבר התפרסמו בהקשרן תשובות נוספות מרב האי גאון.

דוגמא לכך הוא נספח ב בעניין דררא דממונא בשבועת היסת. דעתו של אברמסון היא שלדעת רב האי גאון משביעים את הנתבע בשבועת היסת על כל טענת ברי, אף שאין בו דררא דממונא, וכפי שרב האי גאון כותב להדיא פעמיים בספר. ואף שהתוספות בשבועות מא, א, והאור זרוע בבבא מציעא סי' י, והסמ"ג בעשה צה, והרא"ש בבבא מציעא פרק א סי' ז, והמרדכי בשבועות סי' תשסו, כולם כתבו בשם רב האי גאון שאין הנתבע נשבע שבועת היסת אלא אם כן יש שם דררא דממונא, אין זאת אלא מפני שרב האי גאון הביא בתוך דבריו גם את הדעה החולקת עליו, ודבריו שובשו עד שתלו את הדעה הנגדית בדעתו.

נאמן הנתבע, וכפי שהוא נאמן בממון לומר פרעתי, כל שלא הוחזק כפרן ואיבד בכך את נאמנותו.

4 בהזדמנות זו אציין לנכתב בהערה באוצר הגאונים שם: "לפי מובאות אלה דעת רב האי גאון שמי שהוחזק כפרן לשבועה מסויימת חייב להישבע, ואין הכוונה שנפסל מלהישבע ולכן התובע יזכה בדין, עם שבועה או בלעדיה, כפי שכתב במקומות אחרים (ראה סימן סט לעיל [התשובה שבשערי צדק] וסימן עז להלן [הציטוט מתוך משפטי שבועות]), ומסתבר שנקט שלוש עמדות שונות לגבי הלכה זו בתקופות שונות בחייו. השווה מה שכתב אברמסון, משפטי שבועות, במבוא למהדורתו, סעיף חזרות רב האי". כמובן אין כאן שלוש עמדות שונות, אלא שתיים לגבי הוחזק כפרן לממון ושתיים לגבי הוחזק כפרן לשבועה, וחייב היסת בהוחזק כפרן לממון אינו נוגע לחיוב שבועה בהוחזק כפרן לשבועה.

גם את דברי רב האי גאון עצמו בתשובה, שכתב על מקרה מסוים שהוא חייב שבועת היסת מפני שיש שם דררא דממונא, דוחה אברמסון וכותב שאין זה אלא אשגרה דלישנא, אבל דעתו היא באמת שגם בלא דררא חייב הנתבע שבועה⁵. וכך דוחה אברמסון ממשמעם הפשוט גם את דברי רס"ג שחייב במקרה מסוים שבועת היסת רק מפני שהיה ביניהן דררא.

אלא שכבר הדפיס גרונר ז"ל (עלי ספר גל' ח תש"מ) תשובה של רב האי ורב שרירא שבה האריכו מאוד בדין זה⁶, וכתבו שרב צדוק גאון מחסיה חייב שבועה גם בלא דררא דממונא, והביא ראיה לדבריו מ'ההוא רעיא' (ויזו היא הראיה הכתובה לפנינו במשפטי שבועות), ודחו ראיתו⁷. עוד כתבו דלא גרסינן בגמרא שם 'דתנן מנה לי בידך אין לך בידי פטור', ולספרים דגרסי לה לא הביאו בגמרא האי בבא בדווקא, אלא משום שהיא תחילת המימרא. וכתבו שבמקום דליכא דררא אינו חייב שבועה אלא מחריס סתם, ולא מחייבינן ליה לנתבע למימר אמון, הילכך לא הוויא שבועה. עוד כתבו שם שהמנהג הוא להשביע גם במקום דליכא דררא דממונא. וסיימו תשובתם כך: 'וכללא דמילתא, היכא דליכא דררא דממונא במנהגי תליא מילתא וכו', ומן מימר אמון אשמותא לא פטריננא ליה לנתבע, דכן נהגו העם לעשות, ושבועה קרינן ליה'. כמובן שאחרי תשובה זו אין מקום לכל הנספח זה⁸.

ככלל הרבה דברים בספר נשאר דורשים הסבר, אם בבירור דברי רב האי גאון

- 5 וכך כותב אברמסון: "ודאי לרווחא דמילתא כתב כך, שהרי באמת יש לכאורה אף כאן דררא דממונא, שהרי האח טוען איני יודע, אבל אם כן, הרי מנה לי בידך והלה טוען איני יודע [יהא] הדין שחייב: אלא ודאי שכאן טוען אין לך בידי כלום (בוודאי) משום שאיני יודע אם אתה בכור, ואם כן אין כאן כל דררא דממונא. וכנראה שלרווחא דמילתא כתב כך הגאון, והיא אשגרא דלישנא". בוש אני לומר שלא הבנתי למה אם זה כאומר מנה לי בידך והלה אומר איני יודע שיהא חייב, וכי ברי ושמא ברי עדיף? ואם הוא טוען אין לך בידי (בוודאי) משום שאיני יודע אם אני חייב לך, נפטר בטענתו, וכבר אין כאן דררא?
- 6 תשובה זו הובאה בהערות לספר משפטי שבועות מהדורת הרב דומב, אלא ששם נשמטו בטעות כל סימני הסוגריים המרובים שבתשובה.
- 7 ולדעתם בתשובה שם בההוא רעיא איכא דררא דממונא.
- 8 ולא אמנע מלהעיר כאן על קביעתו של אברמסון (עמוד 155 הערה 3) שרבנו חננאל חולק על רב האי גאון הסובר שבספק ממון יחלוקו, ולדעת רבנו חננאל דינו לקולא לנתבע, בניגוד לדברי התשב"ץ בח"ב סימן רעב [סע' טו במהדורת מכון שלמה אומן ומכון ירושלים] שכתב שרבנו חננאל סובר כרב האי גאון. אולם כבר נדפס בגליון הש"ס ד"ו למסכת בבא בתרא דף סב, א מדברי הערוך, שרבנו חננאל כתב בדבר זה "ולא נתברר לנו להכריע הלכה למעשה". ובמקומות אחרים אף הכריע הלכה למעשה כרב האי, ראה בבא מציעא קיז, א "ורבנו האי גאון זק"ל וכו', וכך הדין". וראה בספר פירוש רבנו חננאל על מסכת בבא מציעא מהדורת מכון לב שמח נספח ג עמ' שכ-שכ.

עצמו⁹ אם משום שיבושי תרגום¹⁰, בלי שהעורכים העירו עליהם. אציין גם שנמצאים שיבושים בהעתקת כתב היד של התרגום; להלן דוגמאות מכמה עמודים שבדקתי: בעמוד 113 שורה 4: ואם הביא; בכת"י: ואם תביא. עמוד 121 שורה 3: וכן אם לא; בכת"י: וכן אם... (יש שם חור). שם שורה 7: כמי שהפיל; בכת"י: כ[מ]ן. עמוד 123 שורה 4: ישבע ויטול; בכת"י: ישבע ניטול. עמ' 125 שורה 7: כמו (שאמרו) שאחז"ל; בכת"י: כמו שאחז"ל, ולא נמחק שם כלום. עמוד 131 שורה 11: ואין אדם משים (את) עצמו רשע, ובהערה 11: [המילה 'את' שנוספה] בין השיטין - מיותרת; אך בכתב היד המילה 'את' אינה מופיעה בין השיטין.

אסיים שוב בהבעת הערכה למי שטרח ויגע להקים שם המת, פרופ' שרגא אברמסון ז"ל, על נחלתו, ולתת בידי המעיינים את הספר 'משפטי שבועות' במהדורה חדשה ומשובחת. אולם לצערם של אלו שהמהדורה החדשה הייתה אמורה להביא אור חדש בעיונם בסוגיות חמורות שבתלמוד, לא עלה בידי המהדירים להביא את המלאכה לידי גמר ברמה הראויה למהדיר הראשון ז"ל, לספר החשוב, ולמחברו רבנו האי ברבנו שרירא גאון, זיכרונם לברכה.

9 אציין כאן רק לענין אחד, והוא בתחילת חלק שני עמוד 107, שם כותב רב האי גאון: "כמו שהמשנה אומרת כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין חוץ ממי שנאמר עליהם ואלו נשבעין ונוטלין". על הפירוש הזה צווח רבי דוד בר סעדיה ב'שערי שבועות' על "הטועה" שכתב שכל השבועות שהוזכרו במשנה הם מן התורה ופירש 'ואלו נשבעין ונוטלין' חוץ מאלו הנזכרין להלן שנשבעין ונוטלין. ויתכן שרב האי גאון פירש ש'כל הנשבעין שבתורה' כולל לא רק את אלה שמן התורה שבכתב, אלא גם את שבועות המשנה.
10 ראה עמוד 115 שורה 6, "ולא נתחייב בעל הבית להשבע וליטול". יש כאן טעות, וצריך לומר "ולא נתחייב שישבע בעל הבית ויטול". כמו כן בעמוד 119 שורה 8, "שהראשון מודה שהוא ממשכן", ניסוח הנוגד משנה מפורשת "והוא אומר לא נטלתי", ועל המהדיר היה להעיר על כך. [הערה זו שלחתי להרב צבי שטמפפר, וזה אשר השיב לי: "בענין עמ' 115: גם בערבית הטקסט לא חלק; אפשר לתרגם: אין מטילים על בעל הבית שבועת הנשבעין ונוטלין (מילולית: שישבע ויטול). בעניין עמ' 119: נכון, צ"ל 'התברר' או 'התאמת'. בערבית גם 'מודה' הוא מאותו שורש.]